

PIELGRZYMI POLSCY W SANTIAGO DE COMPOSTELA W LATACH 1631–1716

Kazimiera Orzechowska-Kowalska*

Zarys treści: W opublikowanej dotychczas polskiej literaturze przedmiotu wymieniane są osoby, które udały się do sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela w okresie średniowiecza (przełom XIV i XV w.), słabo reprezentowany jest natomiast okres nowożytny – wiek XVII i początek wieku XVIII. W prezentowanym opracowaniu przedstawiono wstępną analizę badań polskich pielgrzymów, którzy nie zaliczali się do elit politycznych Polski, a pochodzili z niższych warstw społecznych. Dotarli oni do sanktuarium w Santiago de Compostela w latach 1631–1717, prawdopodobnie pieszo, i skorzystali z noclegu (pomocy) oferowanej przez tamtejszy Hospital Real. Archiwalny spis przyjętych do szpitala pielgrzymów zawiera: datę przybycia i opuszczenia szpitala; imię i nazwisko; stan cywilny; imiona rodziców lub współmałżonka; pochodzenie (narodowość, miejscowość, z której pochodził); spis rzeczy osobistych (opis ubrania, posiadane pieniądze – jeżeli dany pątnik je posiadał), przedmioty będące własnością pielgrzyma. Spisy pielgrzymów są niejednolite pod względem zapisu. Prawidłową identyfikację pielgrzyma utrudnia fakt, iż osoba przyjmująca go sporządzała zapis ze słuchu nie tylko w języku kastylijskim, ale też galijskim. Na podstawie wspomnianych archiwaliów udało się ustalić, że w latach 1631–1717 zarejestrowano 39 (42) pątników polskich. W tej grupie było dziewięć osób (w tym trzy kobiety), które prawdopodobnie pochodziły z Krakowa. Podjęta kwerenda, przeprowadzona w miejskich archiwach kościelnych i w archiwach świeckich, jest próbą bliższej identyfikacji tych osób – określeniem ich pozycji społecznej czy też motywacji podjęcia wyprawy. Badania (luty 2012) są w fazie początkowej, na końcowe wnioski i próbę syntetycznego opracowania tego zagadnienia jest jeszcze za wcześnie.

Słowa kluczowe: pielgrzym, ubiór pielgrzyma, pielgrzymi u schyłku średniowiecza i w początkach doby nowożytnej, spisy pielgrzymów polskich z Hospital Real w Santiago de Compostela

Wprowadzenie

W średniowiecznej Europie popularnym zjawiskiem były pielgrzymki, popierane i propagowane przez Kościół, przez które ukazywano drogę postępowania zgodną z nakazami wiary. Droga ta prowadziła do życia wiecznego – etapu ważniejszego niż życie doczesne. Chrześcijanie zawierzali się opie-

---

* Dr, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie; Katedra Humanistycznych Podstaw Turystyki, Zakład Historii Kultury i Sztuki; email: kazimiera.orzechowska@awf.krakow.pl.

ce Boga często przez pośrednictwo tych, których Kościoł zaliczył do grona świętych, czyli obcujących ze Stwórcą. Podejmowano wyprawy do ośrodków kultu (*peregrinatio ad loca sacra*) z relikwiami świętych czy sanktuariów maryjnych nie tylko w kraju, ale także poza jego granicami – w Hiszpanii, Anglii, Niemczech czy Francji. Szczególne miejsce wśród tych wypraw zajmowały *peregrinationes maiores* – pielgrzymki większe, których nazwa pojawiła się w prawie kanonicznym w XII w. Obejmowały one pielgrzymowanie do Grobu Bożego w Jerozolimie, nawiedzanie grobów apostołów Piotra i Pawła w Rzymie oraz św. Jakuba Większego (Starszego) Apostoła w Santiago de Compostela w Hiszpanii [Manikowska 2008]. Ten ostatni ośrodek, oddalony od centrum Europy, znajdujący się na „końcu świata”, przyciągał rocznie około pół miliona osób¹. Wędrowano setki kilometrów, aby oddać cześć relikwiom św. Jakuba, który według tradycji był pierwszym męczennikiem z Kolegium powołanego przez Jezusa. W latach trzydziestych I w. n.e. prowadził w Hiszpanii działalność misyjną. Po powrocie do Jerozolimy zginął z rąk Heroda Agryppy I, a jego uczniowie, Antanazjusz i Teodor, przewieźli ciało mistrza do Galicji.

Na wiele wieków zapomniano o tym pochówku, aż do roku 813 (lub 830), kiedy to pustelnik Pelagiusz (Pelayo) zobaczył deszcz spadających gwiazd. Miejsce, które wskazały, znajdowało się na dawnym rzymskim cmentarzu. Odnaleziono tam marmurowy sarkofag ze szczątkami apostoła Jakuba. Wkrótce wokół tego miejsca, odnotowanego w źródłach jako *Arca Marmorica*, powstała osada – *Locus Sancti Iacobi* („Jakub Apostoł” – *Santiago*) lub *Campus stealle* (łac. ‘pole gwiazdy’); *compositum tellus* (łac. ‘cmentarz’) – Compostela. Cudowne odkrycie grobu zaczęło przyciągać pierwszych pielgrzymów z Galicji. Według źródeł początek kultu św. Jakuba datowany jest na rok 885. Wspomina o tym dokument króla Asturii Alfonsa III, który wierzy w autentyczność odnalezionego grobu apostoła. W dokumencie jest też mowa o mnichach działających w osadzie pod wodzą biskupa Sisnadus [Plötz 2002, s. 50].

Nie tylko w Galicji rozpoczyna się rozwój kultu św. Jakuba, ale także w pozostałych krajach Europy. Wznoszone są kaplice i kościoły pod jego wezwaniem². Ku relikwiom świętego w Composteli ruszyli pielgrzymi

¹ Według danych związanych ze zjawiskiem pielgrzymowania, które znajdują się w różnorodnych zapisach testamentowych miasta Lubeki, u schyłku średniowiecza trud wędrowki do miejsc świętych podejmowały miliony osób. Przyjmuje się, że rocznie do Santiago przybywało od 200 tys. do 500 tys. pielgrzymów; patrz: H. Ohler, *Życie pielgrzymów w średniowieczu. Między modlitwą a przygodą*, Kraków 2000, s. 30.

² Istnieją źródła, w których znajdziemy informacje o patronimium kościołów Jakuba na terenie hiszpańskiej Galicji jeszcze przed odnalezieniem grobu – np. Santiago de Loureda. Już w 842 r. funkcjonował tu kościół, którego początki datowane są w przybliżeniu na 812 r. Również kościoły poświęcone apostołowi wznoszono na terenie Francji czy Niemiec; szerzej

z całej Europy. W XIII w. Dante w swoim pamiętniku *Vita Nova* określił tych, którzy podążali do odległego Santiago de Compostela mianem *pelegrini* (pielgrzymi)³.

1. Strój pielgrzyma

Typowym strojem wędrujących do Santiago (oraz do innych ośrodków kultu) był długi, luźno zwisający płaszcz, często bez rękawów, związany sznurem lub paskiem, wykonany najczęściej z samodziału lub sukna. Chronił pielgrzyma przed chłodem, deszczem, w nocy służył jako przykrycie. Pod płaszczem pielgrzymi nosili koszule, kalessony i spodnie. Czasami na płaszcz zakładana była krótka peleryna. Na głowie noszono kapelusz z szerokim rondem, w rękę trzymano sękaty kij (laskę). Był on bądź zakończony prosto – krzyżem, bądź zawinięty na końcu; umożliwiał podołanie trudom ciężkiej podróży, służył do obrony przed zwierzętami lub zbrojami. Kij miał symbolizować wyrzeczenie się doczesności, ubóstwo i wytrwałość. Na lasce lub przy pasie pątnika zawieszony był bukłak na wodę, wykonany z owocu tykwy. Był lekki, tani (nie stanowił łupu dla ewentualnego złodzieja), znakomicie nadawał się do przechowywania płynów.

Niezwykle ważna dla wędrującego pielgrzyma była torba, przewieszona przez ramię, której symbolika miała wyrażać właściwą postawę wędrującego. Była wąska, ponieważ pielgrzym powinien pokładać ufność w Bogu, a nie w swoich zapasach, a także otwarta, gdyż pielgrzym musi być stale przygotowany na to, by zarówno dawać, jak i brać. Najczęściej wykonana była z jeleniej skóry lub z płótna; w okresie późniejszym zaczęto ją przyozdabiać prostymi motywami (takimi jak kolorowe chwosty – frędzle czy hafty). Na nogach bogatsi pielgrzymi mieli wełniane pończochy, buty lub sandały ze skóry, biedni – wędrowali boso [Ohler 2000, Wyrwa 2009].

Szczególny znak pielgrzyma stanowiła muszla św. Jakuba – atrybut przyczepiany początkowo do torby, potem do kapelusza, peleryny lub płaszcza. Była to muszla małża zaliczanego do rodziny *Pectinidae*, z gatunku

---

patrz: R. Plötz, *Święty Jakub Apostoł w europejskim krajobrazie patrocinów* [w:] *Kult Świętego Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej*, Kraków 2002, s. 50–51.

³ W pamiętniku spotykamy także określenie: *palmierini* (palmiarze) – wędrowcy, którzy udawali się za morze do Ziemi Świętej, skąd przywozili „palmy męczeńskie” oraz *romieri* (romianowie) – ci, którzy wędrowali do grobów apostołów w Rzymie, a symbolem ich wypraw były plakietki z chustą św. Weroniki lub skrzyżowane klucze Piotrowe, patrz: H. Ohler, *Życie pielgrzymów w średniowieczu. Między modlitwą a przygodą*, Kraków 2000, s. 275–276; Puszcz T., *Na pielgrzymich drogach średniowiecznej Europy* [w:] B. Migut, *Święty Jakub z Composteli. Na pielgrzymich szlakach Europy*, Lublin 2010, s. 107; Jackowski A., *Leksykon. Szlaki pielgrzymkowe Europy*, Kraków 2000, s. 18.

Pecten Maximus L, o wachlarzowatym kształcie; skorupa – promieniście żeberkowana, dwuklapkowa, w części wierzchołkowej połączona „wieszadłem” zwany zawiasem [Wyrwa 2009]. Najczęściej ma ona kremową barwę, chociaż możliwy jest różowy odcień. W części wierzchniej znajdują się dwa symetrycznie usytuowane uszka.

Tego typu muszle występują w Europie, głównie na atlantyckich wybrzeżach. Małżami odżywiają się pielgrzymi przybywający w rejon Composteli, potem zabierali muszle do swojego kraju na znak odbytej pielgrzymki. Muszla również miała znaczenie symboliczne – dwie jej klapki to „dwa przykazania miłości Boga i bliźniego, którymi noszący ją człowiek miał umacniać swoje życie” [Ohler, 2000, s. 277].

2. Polscy pielgrzymi w Composteli u schyłku średniowiecza

W grupie wędrujących Europejczyków, którzy ruszyli ku Jakubowym relikwiom, spotykamy także Polaków. Nie byli jednak tak liczni, jak pielgrzymi z zachodnich terenów kontynentu, zwłaszcza z Francji. W zachowanych do dziś dokumentach hiszpańskich, niemieckich czy francuskich rzadko spotyka się nazwiska polskie. Na niewielką liczbę polskich wędrowców miała wpływ odległość dzieląca ich kraj od galicyjskiej Composteli. Polska była krajem granicznym Europy Wschodniej, gdzie kończyły się wpływy Kościoła rzymskokatolickiego. Poza jej granicami rozciągały się tereny podległe Kościołowi wschodniemu i wyznawanemu tam prawosławiu. Spośród pątników różnych nacji pielgrzymi polscy mieli zatem najdłuższą drogę do pokonania. Podróż na kraniec Europy była dla nich czasochłonna, a także łączyła się z ponoszeniem dużych kosztów i z niebezpieczeństwami.

Osobą, która jako pierwsza rozpoczęła badania dotyczące polskich pielgrzymów na drodze do Santiago de Compostela była Helena Polackówna⁴. Opracowaniem, na którym oparła swoje wywody, były fragmenty archiwum aragońskiego, opublikowane w 1936 r. przez francuskiego badacza J. Viellarda. Opracowanie to zawierało spis pielgrzymów (w tym polskich), którym zostały wydane glejty na podróż po Hiszpanii oraz zachowane średniowieczne wspomnienia pątników wędrujących w XIV–XV wieku do Composteli.

Według Heleny Polackówny pierwsze nazwiska Polaków, którzy podjęli trud wędrówki do relikwii św. Jakuba, pojawiają się w dokumentach króla

---

⁴ Wyniki badań autorka przedstawiła w artykule: *O podróżnikach średniowiecznych z Polski i do Polski* [w:] „Miesięcznik Heraldyczny”, nr 5, Warszawa 1937 s. 65–72. Źródłami pierwotnymi były prace: J. Viellard, *Pèlerins d'Espagne à la fin du Moyen Age*, Barcelona 1936; J. Viellard, R. Avez, *Lettres originales de Charles VI conservées aux Archives de la Couronne d'Aragon à Barcelone*, Bibliotheque de l'Ecole des Chartes 1936, t. 97, s. 317–373.

Pedra IV w roku 1379. Władca ten udzielił glejtu czterem polskim rycerzom z terenu Mazowsza. Pochodzili oni z możnowładczych rodzin, powiązanych ze stronnictwem andegaweńskim w czasach panowania Ludwika Węgierskiego. Byli to: Swenthoslaus de Schubyn (Świętosław z Szubina), Jacobus Cztan (Jakub z Kobylan), Clements de Mokrsko (Klemens z Mokrska) oraz przywódca grupy, pochodzący z małopolskiej szlachty – Stanislaus de Vederkere (Stanisław z Wrocimowic) [Wiesiołowski 2003]. Bywając na turniejach rycerskich w Malborku, dowiedzieli się oni zapewne o pielgrzymkach do Santiago od rycerzy pochodzących z różnych części Europy [Wilska 1995]. Rok później, w 1380 roku, wydano glejty dla Paszka zw. Złodziejem z Biskupic oraz Jana Pilika z Sierpca⁵. Jeszcze w tym samym roku spotykamy nazwisko Pawła z Radzanowa, który podróżował z ośmioma osobami towarzyszącymi.

Kolejne nazwiska polskie pojawiają się w latach 1404–1414. W 1404 r. wydano glejty dla Andrzeja z Ostrołęki i Pawła Pilika⁶, Gniewosza z małopolskich Dalewic oraz dworzanina cesarza Zygmunta Luksemburczyka o imieniu Jakub⁷; w 1405 r. – dla Ścibora ze Ściborzyc, a w roku 1409 r. – dla Jana Farureja z Garbowa. Z terenu Mazowsza pochodził Mszczuj ze Skrzynna, starosta opoczyński i podkanclerzy króla Władysława Jagiełły, który uzyskał glejt aragoński w 1414 r. W dokumentach z tego samego roku pojawia się osoba pochodząca ze Śląska – Ludwik II, książę brzeski, który w celach dyplomatycznych przebywał w Aragonii; nie jest pewne czy dotarł do Composteli [Wiesiołowski 2002]. Po roku 1414 nurt pielgrzymek z Polski do Santiago w zasadzie się kończy, choć nie zamiera zupełnie. Jeszcze w roku 1484 pojawia się polskie nazwisko – Mikołaja z Popielowa, który dociera do relikwii św. Jakuba. Dopłynął do Hiszpanii w okolicach La Coruny, a do Santiago dotarł angielską drogą pielgrzymią (Camino Inglés). Nawiedził Finisterre, sanktuarium w Padron oraz w Muxii⁸.

---

⁵ Jego nazwisko pojawia się po raz drugi w dokumentach aragońskich – po otrzymaniu kolejnego glejtu z datą 10 czerwca 1380 r.; patrz: J. Wiesiołowski, *Podróże Polaków do Composteli w XIV i XV wieku – stosunki dyplomatyczne i szlachecki model wykształcenia* [w:] R. Knapiński, red., *Kult Świętego Jakuba Większego w Europie Środkowo-Wschodniej*, Kraków 2002, s. 205.

⁶ Paweł Pilik był synem Jana Pilika z Sierpca, który w 1380 r. otrzymał glejt na podróż do Composteli.

⁷ Ze względu na zniekształcenie w dokumentach nazwiska pielgrzyma, trudno je poprawnie zidentyfikować. Możliwe, że pochodził z miejscowości Fulsztyn; patrz: C. Taracha, *O polskich pielgrzymach do św. Jakuba* [w:] tegoż, *Camino de Santiago – nie tylko droga. Historia i współczesność szlaku św. Jakuba*, Toruń 2012, s.198.

⁸ Na przylądek Finisterre dotarł w 1484 r.; szerzej: A. Kucharski, *Hiszpania i Hiszpanie w relacjach Polaków*, Warszawa 2007, s. 362; Padron – rzymska Iria Flavia. Od tego miejsca, według tradycji, św. Jakub rozpoczął akcję chrystianizacji Półwyspu Iberyjskiego; także tu

W świetle niewielu zachowanych materiałów możemy przyjąć, iż z terenu Polski w okresie późnego średniowiecza pielgrzymowało do Santiago de Compostela 15 osób, które znamy z nazwiska. Biorąc pod uwagę, iż każda z nich podróżowała prawdopodobnie wraz z *comitatussem*, czyli z towarzyszem, a właściwie z towarzyszami – orszakiem liczącym około 7–8 osób [Polackówna 1937, s. 70], to można szacować, iż do Jakubowego sanktuarium dotarło na przełomie XIV i w XV wieku ok. 100–120 osób. Byli to głównie rycerze, często ściśle związani z panującym w Polsce dworem. Pielgrzymka miała raczej charakter polityczny lub dyplomatyczny, nie wiązała się z motywem wyłącznie religijnym. Stanowiła element wykształcenia i dworskiej oglady, umożliwiała wejście do europejskiego grona rycerskiego, nobilitowała poprzez wpis do rejestrów herbowych, była tytułem do sławy [Wiesiołowski 2008].

Poza rycerzami na pielgrzymkowe trasy do Santiago wyruszali też mieszczanie, aby zaakcentować swoją przynależność do elity społeczeństwa. Szczególnie zaznaczyli swój udział w ruchu pielgrzymkowym mieszczanie i kupcy z miast hanzeatyckich, zwłaszcza Gdańska⁹. Przypuszczalnie znali drogę morską wiodącą wzdłuż wybrzeża Bałtyku przez porty niemieckie, niderlandzkie, wybrzeże kastylijskie, galicyjskie, aż do portów portugalskich¹⁰. Można domniemywać, że łączyli peregrynację ze sprawami zawodowymi.

Tymczasem droga lądowa prowadząca do Santiago, którą poruszali się pielgrzymi, wykorzystywała nierzadko trakty handlowe. Największe znaczenie miała Via Regia (Droga Królewska/Wysoka). Wiodła z Kijowa, poprzez Kraków, Wrocław w kierunku Frankfurtu nad Menem, dalej na Reims

---

miała przybić łódź z ciałem apostoła po męczeńskiej śmierci w Jerozolimie. Do dnia dzisiejszego w kościele Santiago znajduje się kamienny słup, do którego była przycumowana; szerzej: J. Wiesiołowski, *Podróże Polaków do Composteli w XIV i XV wieku – stosunki dyplomatyczne i szlachecki model wykształcenia* [w:] R. Knapieński, red., *Kult Świętego Jakuba Większego w Europie Środkowo-Wschodniej*, Kraków 2002, s. 208.

Muxia to sanktuarium maryjne, od wieków miejsce pielgrzymek rybaków galicyjskich. W archiwach kościoła można znaleźć nazwisko Mikołaja z Popielowa; patrz: X. Ramon, M. Ferro, *Santuarios magicos de Galicia*, Pontevedra, 2003.

⁹ Można tu wskazać przykład Lubeki, będącej siedzibą hanzeatyckiego kwartału lubeckiego. W archiwach miasta spotykamy wiele informacji dotyczących pielgrzymek kupców do Composteli (wspomnienia, testamenty); patrz: H. Ohler, *Życie pielgrzymów w średniowieczu. Między modlitwą a przygodą*, Kraków 2000.

¹⁰ Morska trasa z Gdańska wiodła przez Lubekę, Hamburg, Gandawę, Antwerpię do Porto. Trwała ok. 15 dni. Natomiast droga lądowa z Porto do Composteli trwała od 8 do 19 dni; patrz: H. Samsonowicz, *Kult św. Jakuba i szlaki Jakubowe w Polsce* [w:] R. Knapieński, red., *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej*, Kraków 2002, s. 128.

i Paryż. Tu rozpoczynała się jedna z tras Camino Francés (Paryż – St. Denis lub Tours – *via Turonensis*), która prowadziła na południe kraju i przekraczała Pireneje na przełęczy Roncesvalles¹¹.

3. Polscy pielgrzymi na początku doby nowożytnej

Jeżeli znamy grupę osób, które udały się na wyprawę (pielgrzymkę) do Santiago de Compostela na przełomie XIV i XV w., to zdecydowanie mniej możemy powiedzieć na temat polskich peregrynacji w XVI–XVIII w. Wpływ na to miały przemiany religijne dokonujące się pod wpływem haseł reformacyjnych i schizmy w Kościele rzymskokatolickim. Protestantyzm potępił kult relikwii, odrzucając pielgrzymki do miejsc świętych. Ze względu na mocną pozycję Kościoła katolickiego w Polsce, idea pątnictwa do Jakubowego sanktuarium pozostała jednak nadal żywa. Świadczą o tym zapiski (diariusze, itineraria, listy) osób znanych, które udawały się na Półwysep Iberyjski głównie w celach dyplomatycznych¹² lub w trakcie większych wypraw pielgrzymkowych związanych z nawiedzaniem centrów pielgrzymkowych (Ziemia Święta, Rzym). Hiszpania była też jednym z odcinków popularnych w tym okresie podróży edukacyjnych (*grand tour*), na które wybierali się duchowni i studenci. Niestety, z braku zachowanych pamiętnikarskich relacji nie wiemy, czy te grupy osób dotarły do Santiago. Podobnie nie mamy zapisów pątników, którzy z motywacji religijnej udawali się do Jakubowego sanktuarium.

Na podstawie zachowanych pisemnych relacji wiemy, że osobami, które na początku doby nowożytnej (XVI–XVII w.) nawiedziły relikwie św. Jakuba w Composteli byli: Piotr Rindfleisch, bracia Jerzy i Stanisław Radziwiłłowie, Eryk Lassota ze Strebłowa, Szymon Białogórski, Jakub Sobieski [Wiesiołowski 2008].

Wrocławski kupiec Piotr Rindfleisch w dniu 24 września 1506 r. wyruszył z Antwerpii, gdzie prowadził interesy, do Composteli. Nie jest znana data przybycia do sanktuarium, ale z końcem stycznia 1507 r. Piotr powrócił już do Antwerpii. Jego pielgrzymkę znamy z zachowanego, choć skromnego w zapisie *Interarium* [Manikowska 2008, s. 365]. Wy-

---

¹¹ Pielgrzymi z Italii, krajów bałkańskich pokonywali Pireneje przez przełęcz Somport (*via Tolosana*). Pasma górskie przekraczano także w paśmie nadmorskim, w okolicach miasta Irun, gdzie wzniesienia są najniższe.

¹² Podróże dyplomatyczne podejmowano w sprawie tzw. sum neapolitańskich – spadku po królowej Bonie, który, wskutek sfalszowania testamentu, otrzymał król hiszpański Filip II. Szerzej na temat podróży dyplomatycznych pisali m.in. A. Kucharski, *Hiszpania i Hiszpanie w relacjach Polaków*, Warszawa 2007; A. Markiewicz *Podróże edukacyjne w czasach panowania Jana III Sobieskiego*, Warszawa 2011.

prawa mogła być inspirowana pielgrzymkami kupców flandryjskich czy niderlandzkich do relikwii św. Jakuba, które na tym terenie miały już swoją tradycję.

Jerzy i Stanisław Radziwiłłowie wraz z 10-osobowym orszakiem rozpoczęli pielgrzymkę w Italii. W styczniu 1579 r. przybyli do Barcelony, potem nawiedzili maryjne sanktuarium w Montserrat. W katedrze compostelańskiej pojawili się w marcu, o czym świadczy zachowany dokument odbycia spowiedzi przez Jerzego Radziwiłła w dniu 4 marca tego roku [Kucharski 2007, s. 128, 355].

Eryk Lassota był ziemczonym szlachcicem pochodzącym ze Śląska. W latach osiemdziesiątych XVI wieku zaciągnął się do wojska hiszpańskiego. W trakcie czteroletniej służby wojskowej prowadził bardzo skrupulatny dziennik pobytu – m.in. przedstawił w nim obszerny opis sanktuarium św. Jakuba w Santiago, do którego dotarł w 1581 r. Zwyczajem wielu pielgrzymów przybywających do Composteli było – po wizycie w katedrze i oddaniu czci relikwiom św. Jakuba – udawanie się na „koniec świata”, czyli na przylądek Finisterre (*lac. finis terre* – ‘koniec ziemi’). W miejscu tym, „gdzie ziemia styka się z niebem”, obmywali ciało w oceanie. Ten „pielgrzymi chrzest” był symbolem oczyszczenia z grzechów, początkiem nowego życia¹³. Tak uczynił również Erik Lassota, który w swoim pamiętniku pisał o znajdującym się tu kościele Nuestra Señora di Finis Terrae. Wybrał się także do Muxii [Ramon X. 2003, s. 12]. W archiwach sanktuarium Nosa Señora da Barca zanotowano, iż kiedy przybył do tego miejsca, na brzegu morza widział pozostałości barki Matki Bożej¹⁴.

W latach 1583–1584 w pielgrzymią podróż udał się mansonarz, Szymon Białogórski (Albimontanus). Odwiedził m.in. Rzym, Ziemię Świętą oraz Compostelę. W kościele Mariackim w Krakowie znajduje się jego epitafium, na którym wymienione są wspomniane miejsca kultu [Potkowski 2002, s. 240].

Jakub Sobieski, ojciec przyszłego króla polskiego Jana III, wyruszył z Krakowa w 1607 r. W santiagowskiej katedrze pojawił się w roku 1611. Był człowiekiem bardzo religijnym, zwolennikiem kontrreformacji. Jego zapiski zawierają bogaty i barwny opis wyprawy do Santiago, a także krytyczną ocenę ruchu pielgrzymkowego. Szczególnie dotyczyła ona osób, które od czasu pojawienia się *Codex Calixtinus*¹⁵ były uważane za głównych nieprzyjaciół

¹³ Na przylądek Finisterre dotarł w 1484 r. Mikołaj z Popielowa po swoim pobycie w Composteli; szerzej: A. Kucharski, *Hiszpania i Hiszpanie w relacjach Polaków*, Warszawa 2007, s. 362.

¹⁴ Według tradycji, w kamiennej łodzi miała tu przypląć Matka Boża, aby wspomóc działania misyjne św. Jakuba; szerzej: X. Ramon, M. Ferro, *Santuarios magicos de Galicia*; Pontevedra 2003; w archiwach kościoła Nosa Señora da Barca zanotowano w 1484 r. także wspomnianego Mikołaja z Popielowa.

¹⁵ *Liber Sancti Iacobi* zwany *Codex Calixtinus*, dzieło Aymerica Picuda (napotkać można również pisownię: Aimeric Picaud) z XII w. Jest to kompendium wiedzy na temat historii

pielgrzymów. Chodzi mianowicie o hotelarzy i karczmarzy, znanych z nadużyć w stosunku do pątników¹⁶. Jakub Sobieski pielgrzymował wzdłuż Camino Francés, zbaczając w Leon na Camino de Salvador (Drogę Zbawiciela). Nawiedził relikwie św. Salwatora w katedrze w Oviedo, możliwe, że w Camera Santa oddał hołd chuście Chrystusa, pochodzącej z Grobu Pańskiego. Dalej kontynuował wędrówkę wzdłuż wybrzeża asturiańskiego Camino de la Costa (Camino del Norte) do Composteli. Wierny starej tradycji pielgrzymów, którzy przybywali do Santiago konno, Jakub Sobieski ostatnią milę do katedry przemierzył pieszo na znak pokory i respektu. Katedra zachwycała go swym splendorem: „Apostoł Santiago spoczywa pod wspaniałym ołtarzem. To arcybiskupstwo jest bogate i posiada wielką liczbę kleru. Kanonicy ubierają się jak kardynałowie i przekraczają liczbę siedem” [*Gran Enciclopedia del Camino de Santiago* 2010; t. 17, s. 97]. Sobieski w swoim dzienniku, opisując szpital dla pielgrzymów, stwierdza, że może on konkurować z najlepszymi na świecie. Z Composteli Jakub udaje się do Padron, potem przemierza Portugalię. Przez Madryt, Burgos i Vitorię dociera do Francji, w której spędza dwa lata. W roku 1613 powraca do Polski.

Santiago de Compostelę mogli nawiedzić także inne osoby, chociaż brak jest pisemnych dokumentów potwierdzających fakt ich przybycia do sanktuarium. Do nich mogą należeć: Jan Tarnowski, który w drodze powrotnej z pielgrzymki do Ziemi Świętej prawdopodobnie dotarł do Santiago (w latach 1518–1519); biskup Jan Dantyszek, który trzykrotnie pełnił misję dyplomatyczną na Półwyspie Iberyjskim. W swoich listach wymienia różne miasta hiszpańskie, w tym Compostelę. Mógł ją odwiedzić w roku 1523 r.,

---

pielgrzymowania do grobu apostoła. Zawartość *Codex Calixtinus* jest zróżnicowana. Składa się on z pięciu części, w których znajdziemy kazania, opis katedry, oprawę uroczystości ku czci św. Jakuba, cuda dokonane przez apostoła, opisy czterech traktów (Księga V), które prowadzą z Francji do relikwii św. Jakuba. Autor wymienia m.in. etapy dzienne, wspomina o mijanych miastach, wioskach, kościołach i klasztorach, w których przechowywane są święte relikwie. Przestrzega także przed niebezpieczeństwami, na jakie narażony jest pielgrzym; M.C. Diaz y Diaz, *El Liber Sancti Iacobi* [w:] P. Caucci von Saucken, *Santiago la Europa del Peregrinaje*, Madrid 2003, s. 39–55.

¹⁶ Bardzo znamienita jest historia, która wydarzyła się w Pamplonie. Sobieski zatrzymał się tam w gospodzie. Dostał od gospodarza klucz do szafy, w której złożył swoje pieniądze. Kiedy z resztą świty zwiedzał miasto, oprowadzany przez gospodarza, jego żona i córka, posiadając kopię klucza, otwarły szafę i wykradły pieniądze. Polski szlachcic doniósł o tym wydarzeniu wicekrólowi, który przyjął go bardzo życzliwie, wiedząc, że przybył z Krakowa. Wysłał urzędnika, który miał zbadać sprawę. Gospodarz oświadczył, że cały czas przebywał z Polakami, a żona zarzekała się, że nic nie wie. Jednak służący Sobieskiego znalazł kopię klucza. Cała rodzina karczmarza została zatrzymana. Biskup Pamplony uprosił Sobieskiego, aby nie żądał kary śmierci dla karczmarza. Wspaniałomyślność polskiego szlachcica uchroniła ich od zguby (*Gran Enciclopedia del Camino de Santiago. Diccionario de la cultura jacobea*, Ediciones Bolanda 2010; t. 17, s. 97–98.)

kiedy odpływał z La Coruny, kończąc drugi pobyt w Hiszpanii. Z tego portu do Composteli prowadziła angielska droga pielgrzymia (Camino Inglés) [Kucharski 2007, s.115].

Przyjmuje się także, iż do sanktuarium św. Jakuba dotarła nieznana z nazwiska osoba, prawdopodobnie stanu szlacheckiego, określona w literaturze jako „Anonim”. Jej dziennik podróży to cenne źródło poznania szesnastowiecznych realiów hiszpańskich. Anonim przybył na Półwysep z Neapolu. Przez Barcelonę, Saragossę, Madryt, Kordobę, Sewillę dotarł do Lizbony w 1595 roku. Tu, niestety, jego diariusz się urywa. Głównym powodem udania się Anonima do Hiszpanii, o czym wspomina w swoich zapiskach, było oddanie czci relikwiom św. Jakuba. Z Lizbony, wzdłuż wybrzeża atlantyckiego, przez Porto do Santiago prowadziła Droga Portugalska (Camino Português), którą mógł dotrzeć do sanktuarium. Niestety, nie ma pewności, czy faktycznie dotarł do celu. Być może pokłon relikwiom apostoła złożył także Baltazar Batory, bratanek króla polskiego, który wraz ze swym opiekunem, Stanisławem Sobockim, przebywał w Hiszpanii w latach 1584–1586 [Kucharski 2007].

Należy zadać pytanie: czy na pielgrzymkę do Santiago wyruszali tylko ludzie majątni¹⁷ – rycerze, mieszczenie, szlachta, kupcy? Wydaje się, że nie. Mimo wysokich kosztów wyprawy, mogli ją również odbyć przedstawiciele stanu niższego, którzy podejmowali trud z czystej pobożności. Droga lądowa była dla pątników teoretycznie wolna od opłat. Mogli korzystać z noclegów w licznych klasztorach, hospicjach czy szpitalach, które znajdowały się przy szlakach. Pielgrzymi otrzymywali tam nie tylko nocleg i strawę, ale często także jałmużnę¹⁸. Obiekty te fundowali władcy, osoby zamożne, zakony (zwłaszcza benedyktyńskie) czy bractwa. Przykładowo, już na początku trasy, wysoko na przełęczach pirenejskich, powstały hospicja, np. w Roncesvalles przy katedrze królewskiej oraz Hospital de Santa Christina fundacji

---

¹⁷ Z zachowanego *Interarium* P. Rindfleischa wiemy, że na pielgrzymkę przeznaczył 22 funty florenów (150 florenów reńskich); jednakże prawdopodobnie nie nocował w hospicjach, a w zajazdach, jechał konno, miał wynajętego sługę; szerzej: H. Manikowska, *Jerozolima – Rzym – Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Wrocław 2008, s. 369; N. Ohler podaje, że podróż z Lubeki do Santiago miała kosztować 10–20 marek – [w tegoż:] *Życie pielgrzymów w średniowieczu. Między modlitwą a przygodą*, Kraków 2000, s. 82; H. Bettin, D. Volksdorf, podają sumy 60 i 220–350 marek, *Pielgrzymki w testamentach mieszczan stralsundzkich* [w:] R. Knapiński, red., *Kult Świętego Jakuba Większego w Europie Środkowo-Wschodniej*, Kraków 2002, s. 225.

¹⁸ Można tu wskazać przykład włoskich miast Bolonii czy Pistoii. To ostatnie, a zwłaszcza Opera di San Jacopo, wspomagało rocznie ok. 150 pątników, wydając określone sumy jałmużny, np. 1 Ł dla pątnika pochodzącego z komuny miasta, czy 5 soldów (1/4 Ł) dla cudzoziemca; patrz: H. Manikowska, *Badania nad kultem św. Jakuba na ziemiach polskich* [w:] R. Knapiński, red., *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej*, Kraków 2002, s. 13.

króla aragońskiego pod Somport. Jednak najbardziej znane – to Królewski Szpital w Leon i Szpital w Santiago, wzniesiony obok katedry (Hospital Real Catholicos). Właśnie w zachowanych archiwach takich obiektów można znaleźć informacje na temat osób pochodzących z niższych warstw społecznych, które nie prowadziły zapisków z peregrynacji i których nie odnotowano w spisach dworskich.

4. Próba analizy wyników badań archiwalnych w Hospital Real w Santiago de Compostela

Pielgrzymi, po przybyciu do Santiago de Compostela, najpierw udawali się do katedry, gdzie spędzali noc na modlitwach. O świcie przystępowali do spowiedzi, komunii, obchodzili kaplice, oddawali cześć relikwiom św. Jakuba, składając przy grobie ślubowane dary, obejmowali jego figurę na ołtarzu, odbierali potwierdzenie odbycia pielgrzymki i znaczek pielgrzymi. Po spełnieniu tych obowiązków udawali się do klasztoru czy hospicjum, aby przenocować. Odkąd został otwarty Hospital Real Catholicos, wędrowcy tam właśnie się kierowali. Wielki Szpital Królewski, położony obok katedry w Santiago de Compostela, został ufundowany przez Izabelę I Kastyljską i Ferdynanda Aragońskiego. Wzniesiony w latach 1501–1511 przez nadwornego architekta, Enrique Egása, miał zapewniać nocleg oraz opiekę medyczną pielgrzymom.

Szukając śladów polskich pielgrzymów, którzy w XVII w. przybyli do Composteli, poddano kwerendzie zachowane archiwum wspomnianego szpitala. Obecnie znajduje się ono w bibliotece miejscowego Uniwersytetu Santiago de Compostela (santiagowskiego). Wśród wielu dokumentów związanych z funkcjonowaniem Hospital Real przechowywane są tam także spisy pielgrzymów, na które składa się 29 ksiąg, obejmujących okres od roku 1630 do 1726¹⁹. Sporządzony spis zawiera:

- datę przybycia i opuszczenia szpitala przez pielgrzyma,
- imię i nazwisko,
- stan cywilny,
- imiona rodziców lub współmałżonka,
- pochodzenie – narodowość, miejscowość, z której pielgrzym pochodził,
- spis rzeczy osobistych – opis ubrania, posiadane pieniądze (jeżeli je posiadał), przedmioty będące własnością pielgrzyma.

---

¹⁹ *Hospital Real, enfermos, serie nr 1–29*, Archivo Historico Universitario de Santiago, Santiago de Compostela.

Spisy pielgrzymów są niejednolite pod względem zawartości zapisu. Trudność w prawidłowej identyfikacji osoby stanowi fakt, iż pracownik szpitala rejestrujący pielgrzyma w księgach, sporządzał zapis ze słuchu, pisząc w języku kastylijskim, ale też galijskim. Różnorodne są także informacje na temat pochodzenia poszczególnych osób: obok danych bardziej szczegółowych, uwzględniających miejsce, skąd przybył pielgrzym (miasto, diecezja, biskupstwo), natrafiamy na bardziej ogólnikowe wskazania, iż dana osoba była narodowości polskiej (*de nacin polaco*), przybyła z Polski (*vencino de Polonia*) lub pochodziła z Królestwa Polski (*Reino de Polonia*).

Prowadzona kwerenda umożliwiła sporządzenie listy 149 pielgrzymów²⁰, którzy skorzystali z pomocy lub noclegu w Hospital Real. Starano się wyodrębnić osoby mogące pochodzić z obszaru Europy Środkowej i Wschodniej²¹. Kryterium wyboru był zapis: kraj pochodzenia, określona narodowość, a także nazwisko mające rodowód słowiański bądź niemiecki. Na liście znalazło się 10 kobiet i 139 mężczyzn. W kilkunastu przypadkach zapis zawierał wybrane cechy demospołeczne, wśród nich: stan cywilny – 22 żonaty oraz 5 kawalerów; zawód – 2 duchownych, 1 student. Pierwsze nazwiska pojawiają się w dniu 1 marca 1631 r., ostatnie – w dniu 20 grudnia 1716 r.²²

Wśród osób, które znalazły się na liście, znajduje się 39 Polaków lub osób pochodzących z dawnych terenów polskich (*natural de Vilna en Polonia* – Wilno; *Crusia Blanca en el Reino de Polonia* – Ruś Biała/Białoruś)²³. Podstawą do wyodrębnienia polskich pielgrzymów był zapis, jaki znajdował się w księdze:

- „naród polski” (*de nacion polaco*); „przybył z Polski” (*vecino de Polonia*) lub „pochodzi z Królestwa Polski” (*Reino de Polonia*);
- miejsce zamieszkania (miasto), choć nazwa jest często zniekształcona. Można to ukazać na przykładzie pisowni (prawdopodobnie) mia-

²⁰ Kwerendy archiwów dokonała Profesor Angeles Novoa Gomez z Wydziału Historii i Geografii Uniwersytetu w Santiago oraz autorka.

²¹ Pominięto pielgrzymów podających narodowość: francuską, angielską, niderlandzką oraz miejsce zamieszkania (miasto) – Europa Zachodnia.

²² *Hospital Real, enfermos, serie nr 1–25*, Archivo Historico Universitario de Santiago, Santiago de Compostela.

²³ W polskich publikacjach znajdujemy liczbę 18 chorych pielgrzymów zarejestrowanych w Hospital Real Catholicos w Santiago; patrz: C. Taracha, *O polskich pielgrzymach do świętego Jakuba – Camino de Santiago. Nie tylko Droga – terażniejszość i współczesność*, Toruń 2011, s. 193. W tym artykule autor powołuje się na dane I. Miecka. Z kolei I. Mieck w artykule *Polska a pielgrzymka do Santiago* [w:] *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej*, na s. 197 przytacza dane uzyskane od francuskiego badacza Georges Provoosta. Obejmują one lata 1656–1700. Jednak według posiadanych przez autorkę wypisów, w tym okresie przyjęto 28 pielgrzymów.

sta Kraków. Nazwa zapisana jest w formie: *Cocraquebencis*; *Cracovia*; *Cracobia* (najczęściej); *opsipado de Crecobences* (biskupstwo krakowskie); *Caracobia*.

Problematyczne jest pochodzenie trzech osób; jedna z nich mogła pochodzić z Gdańska (*vecinos de la ciudad de Ganssa* – F.45R.), a dwie pozostałe – z Torunia (*vecino de la villa Toriñ* – zapis bez numeru; *villa de Toren* – F.122V). Sumując te dwie wartości (39 + 3) otrzymujemy liczbę 42 Polaków, którzy mogli się pojawić w compostelańskim sanktuarium.

W analizowanych latach 1631–1717 do Santiago de Compostela najczęściej docierał rocznie jeden pątnik z Polski. W roku 1679 oraz 1680 przybyło po trzech pielgrzymów, natomiast w roku 1677 i 1681 – po czterech.

Pielgrzymi, zarówno narodowości polskiej, jak i innej, przychodzili w łachmanach (wskutek zniszczenia ubrań w długiej drodze). W kilku przypadkach ubiór świadczył o przynależności do grupy ludzi bogatszych (peleryna, kaftan, kontusz?), wykonany był bowiem z dobrych materiałów (sukno, płaszcz ze skóry wielbłądziej), buty były ze skóry cielęcej, z kurdybanu, a pończochy – wełniane. Spisy zawierają także informację o dodatkowym dobytku pielgrzyma, takim jak krzyże, medaliony, dewocjonalia, różańce, szpilki. Może to wskazywać na zbieranie pamiątek z nawiedzanych w trakcie wędrówki sanktuariów lub sygnować zamiar ich późniejszej sprzedaży. Możliwe, że osoby te były kupcami i w trakcie wędrówki do Composteli łączyli sprawy zawodowe z religijnymi.

Część osób posiadała monety o różnej wartości – zazwyczaj były to pieniądze hiszpańskie o wartości 1 reala w różnych nominałach (złote, srebrne, miedziane)²⁴. Płacono nimi nie tylko za jedzenie czy nocleg, ale także za przejazdy przez most, drogę, spowiedź czy świadectwo odbycia pielgrzymki²⁵. Osoby, które posiadały przy sobie pieniądze, należały raczej do wyższej warstwy społecznej. Ubodzy pielgrzymi byli zwalniani z opłat, a w *Codex Calixtinus* czytamy zdanie: „powinni być przyjmowani przez wszystkie narody z miłością i szacunkiem, bowiem kto ich przyjmuje [...], gości samego Pana” [Ohler 2000, s.160].

Znajdujące się w tobołkach, skrzynkach czy pudełkach dokumenty to prawdopodobnie listy polecające wydawane przez proboszcza parafii, który potwierdzał prawowierność pielgrzyma, wymieniał miejsca święte, które ten

²⁴ Moneta 1 real miała 34 maravedis; hiszpańskim miastem na Szlaku (Camino Frances), w którym zbiegały się wszystkie trasy pielgrzymkowe wiodące z różnych krajów europejskich, było Puente de Reina. Tu znajdowały się liczne kantory, w których pielgrzymi wymieniali posiadane pieniądze. Także monety można było wymieniać, np. w gospodach, ale często pielgrzym narażony był na malwersacje gospodarza i zaniżanie rzeczywistej wartości.

²⁵ Za świadectwo odbycia pielgrzymki Eryk Lassota zapłacił 2 reale, a potwierdzenie spowiedzi kosztowało $\frac{1}{4}$ reala – patrz: A. Kucharski, *Hiszpania i Hiszpanie w relacjach Polaków*, Warszawa 2007, s. 356.

zamierzał w trakcie swej wędrówki pobożnie nawiedzić. Mogły to być także świadectwa zdrowia, które pojawiają się w peregrynacjach od XV w. [Ohler 2000, s. 86].

Wędrówki do miejsc świętych podejmowali zazwyczaj dorośli mężczyźni. Niemalą jednak grupę wśród pielgrzymów tworzyły kobiety, które mimo niebezpieczeństw, na jakie były narażone na pątniczym szlaku, podejmowały trud drogi. Można przypuszczać, że częściej niż mężczyźni składały śluby w sytuacjach bez wyjścia lub w jakiejś intencji (zdrowia męża, dzieci) [Ohler 2000]. W szpitalnych rejestrach w Santiago, w grupie notowanych Polaków, można odnaleźć pięć kobiet:

- Catalina Polonia Erma, córka Pedro (Piotra) Reyna i Katarzyny Polonia Erma, przybyła z wioski Alvaria Santa (Alwernia? Kalwaria?) koło Krakowa; dotarła do Santiago w dniu 1 sierpnia 1664 r., szpital opuściła 10 sierpnia 1664 r.; posiadała kapelusz i bardzo dużo łachmanów (F.68R);
- przybyły w tym samym dniu – 26 sierpnia 1677 r. – Krystyna Pollaca, córka de Busci Sorna i Anny Pollaca, pochodząca z Krakowa oraz Dorota Pollaca pochodząca z Królestwa Polski; prawdopodobnie siostry; posiadały łachmany. Zanotowano, iż jedna z nich zmarła (27 sierpnia); w rejestrach została zapisana jako „Dorosca”; jej rzeczy administrator przekazał towarzyszce, która opuściła szpital 31 września 1677 r. (F.24.V);
- Anna Bloichimisca (28 października 1678 r.) – córka Mateusza i Krystyny Bloihimisca, przybyła z Krakowa; posiadała łachmany; przebywała w szpitalu do dnia 16 listopada 1678 r. (F.194R);
- Anna Ciulia (23 lipca 1679 r.) – córka Craca Obra i Adia Abidia; podała, że przybyła z Polski (czy Craca Obra to nazwisko czy nazwa miasta Krakowa?); także jej dobytek stanowiły łachmany; opuściła szpital 11 listopada 1679 r. (F.3R).

W szpitalu pielgrzymi przebywali zazwyczaj parę dni, choć zdarzają się pobyty dłuższe (miesiąc lub więcej). Może to wskazywać na wyczerpanie drogą lub ciężką chorobę. Spośród zarejestrowanych osób narodowości polskiej dwie zmarły. Jest to wspomniana „Dorosca” oraz Jakub Viscobis. Przybył on do szpitala w dniu 7 listopada 1681 r., a zmarł dziesięć dni później. Jego rzeczy (w spisie nie wymieniono, jakie) zostały sprzedane na licytacji. Potwierdzenie licytacji odebrał Jan (towarzysz drogi?) w dniu 20 listopada (F.330V). Mógł to być Jan Kabiski (Juan Cabisque), ponieważ w rejestrze w dniu 8 listopada 1681 r. odnotowano Polaka o tym nazwisku. Przybył z *del Opispado de Malacosque* (Małopolska?, Mazowsze?). Zanotowano, że posiadał zwój ze szpilek, rękawiczki, laskę, buty, kapelusz, teczkę, drobne rzeczy. Posiadane pieniądze (10 reali, 2 maravedis, monety obce – ze swojego kraju?) oddał ojcu, Joachimowi (F. 331E).

Mając listę 39 (lub 42) przypuszczalnie polskich pielgrzymów zarejestrowanych w Real Hospital w Santiago, podjęto próbę identyfikacji osób, które prawdopodobnie pochodziły z Krakowa. Takich osób było dziewięć, w tym 3 kobiety. Kwerendę przeprowadzono w archiwaliach krakowskich.

Przyjęto pewne założenia. Jednym z nich był zwyczaj pożegnania osoby udającej się na pielgrzymkę. Była to uroczysta msza, podczas której odmawiano specjalne teksty mszalne za pielgrzymujących, tzw. *Missa pro peregrinantibus*, czytano wybrane fragmenty z Księgi Rodzaju oraz Księgi Psalmów. Pielgrzym przystępował do spowiedzi oraz Komunii. W trakcie mszy lub po jej zakończeniu następował zwyczaj błogosławieństwa laski pielgrzymiej, torby, a na końcu samego pielgrzyma, którego kapłan oddawał pod opiekę Boga i świętych: „Panie pobłogosław te torby pielgrzymie i te laski pielgrzymie, aby ci, którzy sięgają po nie, jako znak pielgrzymowania i ku obronie swojego ciała, cieszyli się pełnią Twojej niebieskiej łaski i Twoim błogosławieństwem” [Ohler, Kraków 2000, s. 97].

Pierwsza kwerenda związana była z księgami parafialnymi Krakowa. Niestety, w archiwach ówczesnych krakowskich parafii (okres XVII–XVIII w.) nie notowano osób udających się na pielgrzymki²⁶. Nie zachowała się pełna dokumentacja kościoła parafialnego pw. św. Jakuba, który został rozebrany w XVIII w. Część dokumentów tej parafii została przekazana początkowo do zakonu Paulinów na Skałce, a później do parafii przy kościele św. Katarzyny. Obecnie w Archiwach Państwowych m. Krakowa zachowały się szczątkowe dokumenty parafii pod wezwaniem św. Jakuba w Krakowie. Są to głównie spisy inwentarzowe powstałe w trakcie wizytacji kościoła²⁷.

Kolejnym istotnym zwyczajem związanym z pielgrzymką było uporządkowanie przez osobę wszelkich spraw domowych i zawodowych. Pielgrzym winien „przebaczyć tym, którzy uczynili mu krzywdę, [...] wyjaśnić wszelkie zarzuty stawiane mu przez innych lub własne sumienie [...], zdobyć zgodę swojego duchownego, podwładnych, żony i tych, z którymi był związany, [...] oddać to, czym zawładnął w sposób bezprawny, [...] w swoich włościach zaprowadzić pokój”²⁸. Powszechnym zwyczajem osoby udającej się na pielgrzymkę

²⁶ Według literatury przedmiotu pielgrzym udający się na wyprawę szedł do proboszcza parafii po list polecający (*tradituria pro itinere per agendo*); patrz: T. Puszcz, *Na pielgrzymich drogach średniowiecznej Europy* [w:] *Święty Jakub z Composteli. Na pielgrzymich drogach średniowiecznej Europy*, Lublin 2010, s. 105. Pracownicy archiwum parafii mariackiej w Krakowie udzielili informacji, że nie zachowały się dokumenty, zawierające spis wydanych listów polecających dla osób, które udawały się na pielgrzymkę; także nie odnotowywano powrotu pielgrzyma do parafii.

²⁷ Na przykład *Inventarium supellectilis suprascripta Ecclesie Paris S. Jacobi Casimiria ad Cracoviam – visitations 1748r.*; rkps 1052; Archiwum Państwowe m. Krakowa.

²⁸ *Veneranda*, cyt. za: N. Ohler, *Życie pielgrzymów w średniowieczu. Między modlitwą a przygodą*, Kraków 2000, s. 93.

było więc sporządzanie testamentów, które składano w ratuszu miasta. Stąd kolejna kwerenda została dokonana w Archiwach Państwowych. Przeanalizowano księgi testamentowe miasta Krakowa z lat 1427–1862 i 1660–1794 (116 testamentów) oraz Kazimierza, Stradomia i Kleparza z okresu 1543–1785 (135 testamentów); także spis umów, interczyk przedmażeńskich (umów majątkowych) oraz umów ugody obywateli miasta z lat 1660–1794 (47)²⁹. Starano się powiązać datę złożenia dokumentu z datą przybycia pielgrzyma do Santiago. Również i w tym przypadku nie udało się odnaleźć żadnej osoby, którą można by zidentyfikować z pielgrzymem ze spisu santiagoowskiego.

Kolejnym tropem były osoby duchowne lub związane z zakonem (3 osoby). Pod datą 16 maja 1656 r. zapisano Marcina Gabriela (F – bez numeru). Przybył do Real Hospital w łachmanach, posiadał 30 monet o wartości $\frac{1}{4}$ reala i 1 koronę ze swojego kraju. Zannotowano, że jest narodowości polskiej (*de nacion polaco*) i należy do trzeciego zakonu franciszkańskiego (*tercero de la horden de San Francisco*). Jest to świecka wspólnota zakonna, która na ziemiach polskich powstała w latach 1236–1237. Zrzeszała (a także zrzesza obecnie) osoby różnych stanów i zawodów, w tym duchownych diecezjalnych, biskupów. Jednak w zachowanych archiwach kościoła Franciszkanów w Krakowie, który jest siedzibą polskiej prowincji, nie znaleziono osoby o tym nazwisku. Księgi brackie, zawierające spis członków trzeciego zakonu, pochodzą z okresu po pożarze klasztoru, który miał miejsce w połowie XIX w. Wspomniana osoba opuściła szpital 2 lipca 1656 r.

Dnia 12 czerwca 1663 r. zapisano mnicha (*ermitaño*) o imieniu Stanisław (*Instanislaus Polacus*) – (F.374V). Przybył w habitie zakonnym, miał farbowany płaszcz, krótką pelerynę, buty, laskę pielgrzymią. Podał, że pochodzi z miasta Krakowa (*Cracobia*). Opuścił szpital w dniu 15 grudnia 1663 r.

Pod datą 27 marca 1715 r. zannotowano kolejnego mnicha z miasta Krakowa (*ciudad de Caracobia en el Reino de Polonia*) o nazwisku Instanislaos Adamsque (Adamski?) – (F.68R). Dobytek, jaki posiadał, należał do bogatszych: kartony z medalami, krzyżami, w tym dwa krzyże Caravaca³⁰, dewo-

²⁹ Wzorując się na podobnych badaniach z Lubeki czy Strasłundu, analizie poddano archiwa znajdujące się w Archiwum Państwowym m. Krakowa. *Index testamentorium civium Cracoviensium ab anno 1427 ad annum 1862*, rkps 772–784, nr 512–294; *Index testamentorium civium Casimiriensium, Stradomiensium et Clepardiensium ab anno 1543 ad annum 1785(1797)*, rkps (brak numeracji), nr 511–293; *Index contractum, intercisarum antenuptialium et transactionum civium Cracoviensium ab anno 1660 ad annum 1794*, rkps 773–777, nr 510–292; Archiwum Państwowe m. Krakowa.

³⁰ Krzyż z Caravaca – krzyż z dwoma poprzeczkami, którego nazwa pochodzi od miasta Caravaca, leżącego na południowym wschodzie Hiszpanii. W XIII w. znajdowało się ono pod panowaniem arabskim. W miejscowym kościele dokonał się cud przyniesienia brakującego do Eucharystii krzyża przez anioły i nawrócenie się na chrześcijaństwo muzułmańskiego króla Abuda Zejda.

cjonalia – święte obrazki, relikwie, pazury zwierzęce (amulet?). Także ubiór wskazuje na osobę majątną. Miał torbę ze skóry owczej, dwie pary pończoch wełnianych, dwie pary zniszczonych butów (jedne ze skóry cielęcej, drugie z kurdybanu), zniszczony czarny płaszcz, koszule – jedną prawdopodobnie z samodziału, drugą z sukna. Spis rzeczy zawiera także dwa szczególnie interesujące przedmioty – zniszczoną perukę oraz biret. Z informacji uzyskanych w Kurii Krakowskiej³¹ wynika, iż w przeszłości, aby duchowny mógł nosić perukę, musiał posiadać zgodę biskupa. Natomiast biret nosili kanonicy laterańscy, miechowici, norbertanie oraz duchacy (także profesorowie uniwersytetu). Pielgrzym opuścił szpital w dniu 11 kwietnia 1715 roku.

Mając dwa nazwiska duchownych, podających Kraków, jako miasto, z którego przybyli, podjęto poszukiwania tych osób na podstawie zachowanych ksiąg święceń kapłańskich (diecezjalnych i zakonnych) znajdujących się w Kurii Katedralnej na Wawelu oraz Kurii Krakowskiej. Kwerenda obejmuje rejestr udzielających święceń kapłańskich w okresie 1640–1726 r. Spis sporządzono za czasów biskupów: W. Lipnickiego, M. Oborskiego oraz S. Szembeka³².

Założono, iż w dalszej kolejności kwerendzie poddane zostaną akta kościoła św. Krzyża, który w przeszłości znajdował się w kompleksie szpitalnym prowadzonym przez zakon duchaków. Było to pierwsze w Europie zgromadzenie, którego zadaniem była opieka nad chorymi. W Krakowie założyli szpital ok. 1220 r. Możliwe, że duchowny ze spisu szpitala w Santiago (*Instanslao Adamsque*) szukał pomocy w znanym sobie zgromadzeniu. Kolejno należałoby prześledzić archiwa kościołów: Bożego Ciała (kanonicy), norbertanek na Salwatorze, które przejęły archiwa zakonu męskiego miechowitów, a także archiwa wykładowców UJ (biret). Do chwili obecnej (luty 2012 r.) nie natrafiono na osobę bądź osoby, które można by identyfikować ze wspomnianymi duchownymi.

---

³¹ Informacja uzyskana od ks. Jarosława Raźnego, dyrektora archiwum Kurii Krakowskiej, a także od archiwistki Kurii Krakowskiej, s. Idalii Rusnarczyk, którym serdecznie dziękuję za okazaną pomoc.

³² Do chwili obecnej przeanalizowano księgi za okres 1640–1697; *Liber ordinatorum consecrationis ecclesiarum, capellarum, altarium, portatiliu per reverendissimum Albertum Lipnicki, 1646–1672, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopum Laodicensem, suffraganeum, canonicum, vicarium in spiritualibus et officialem generalem Cracoviensem, 1646–1672, L. Ord. 4; Liber ordinatorum consecrationis ecclesiarum, capellarum, altarium immobilium et portatiliu et calicium per Reverendissimum Dominum Nicolaum Oborski, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopum Laodicensem, suffraganeum, scholasticum, in spiritualibus vicarium, et officialem generalem Cracoviensem. Anno Domini millesimo sexcentesimo sepuaagesimo tertio, 1673–1693, L. Ord. 5; Liber ordinatorum, portatiliu, calicium et campanarum per Illustrissimum et Reverendissimum Dominum, Dominum Stanislaum a Slupow Szembek, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopum Dionisiensem, suffraganeum, canonicum, vicarium in spiritualibus et officialem generalem Cracoviensem, Anno Domini 1695–1726, L. Ord. 6*

Podsumowanie

Zainteresowanie polskim pielgrzymowaniem do sanktuarium św. Jakuba Większego Apostoła w Santiago de Compostela nie jest nowe, ale intensywność badań tego zjawiska wzrosła w ostatnich latach. Ma to m.in. związek z apelem Jana Pawła II, który w ogłoszonym orędziu, zwanym „Aktem Europejskim” (Santiago 1982 r.), wskazał na symboliczną wartość pielgrzymowania do tego sanktuarium oraz konieczność odtwarzania na terenie Polski dawnych dróg pielgrzymich, które wpisują się w europejską sieć dróg kulturowych.

Pierwszą osobą, która w okresie międzywojennym podjęła temat polskich peregrynacji do Composteli była H. Polaczkówna. W czasach obecnych zagadnienie to znalazło wyraz w badaniach m.in.: T. Dunin-Wąsowicza, A. Kucharskiego, H. Knapieńskiego, E. Majder, H. Manikowskiej, H. Samsonowicza, C. Taracha, J. Wiesiołowskiego, M. Wilskiej, A. Witkowskiej OSU. W 1998 r. odbyło się w Krakowie międzynarodowe sympozjum omawiające polskie pielgrzymowanie do Composteli. Prezentowane referaty znalazły się w publikacji *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej* (Kraków 2002). Analizie zostały poddane zagadnienia związane m.in. z rozwojem kultu św. Jakuba w Polsce; za podstawę analizy przyjęto patrocinium kościołów czy ikonografię świętego w polskiej sztuce i kulturze. Przedstawiono także wyniki badań związane z peregrynacjami Polaków do relikwii św. Jakuba u schyłku średniowiecza oraz na początku okresu nowożytnego.

W świetle zachowanych materiałów można stwierdzić, że udawały się tam przede wszystkim osoby o wysokiej pozycji społecznej. Najpierw rycerze, później dyplomaci, kupcy, szlachta, magnateria. O ich pobycie na Półwyspie Iberyjskim wiemy z zachowanych archiwów aragońskich, hiszpańskich czy też pisemnych relacji, w których opisują oni kraj, ludzi, kulturę. Ich celem była podróż raczej o charakterze kulturalnym, w trakcie której mogli nawiedzić sanktuarium w Composteli. Mniej licznie za Pireneje podążali duchowni, studenci, także pielgrzymi, którzy z pobudek duchowych wędrowali do relikwii św. Jakuba. Niestety, ta ostatnia grupa jest nierozpoznana, gdyż nie pozostawiła spisanych wspomnień o swoich wyprawach. Nie dysponując pełnym wykazem polskich pielgrzymów, trudno też określić skalę pątnictwa do jakubowych relikwii w wiekach wcześniejszych. Posiadane materiały są skąpe, rozproszone, niejednokrotnie różnią się danymi statystycznymi.

W prezentowanym opracowaniu starano się przedstawić próbę wstępnej analizy badań polskich pielgrzymów z początku ery nowożytnej, którzy nie zaliczali się do elit politycznych Polski, ale pochodzili z niższych warstw społecznych. Dotarli do sanktuarium w Composteli prawdopodobnie pieszo i skorzystali z noclegu (pomocy) w funkcjonującym tam Hospital Real. Na

podstawie zachowanych listów osób przyjętych do szpitala udało się ustalić, że w latach 1631–1717 zarejestrowanych zostało 39 (42) pątników polskich, w tym dziewięciu pochodzących prawdopodobnie z Krakowa. Podjęta kwerenda, zarówno w miejskich archiwach kościelnych, jak i świeckich, jest próbą ich bliższej identyfikacji – określeniem pozycji społecznej czy też motywacji podjęcia wyprawy. Badania są w fazie początkowej, na końcowe wnioski i próbę syntetycznego opracowania tego zagadnienia jest jeszcze za wcześnie.

Piśmiennictwo

- Bettin H., Volksdorf D. (2002) *Pielgrzymki w testamentach mieszczan stralsundzkich* [w:] R. Knapiński, red., *Kult Świętego Jakuba Większego w Europie Środkowo-Wschodniej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Diaz y Diaz M.C. (2003) *El Liber Sancti Iacobi* [w:] Caucci von Saucken, red., *Santiago la Europa del Peregrinaje*, Lungwerg, Madrid.
- Dunin-Wąsowicz T. (2002) *Polskie drogi do Composteli* [w:] R. Knapiński, red., *Kult Świętego Jakuba Większego w Europie Środkowo-Wschodniej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Dunin-Wąsowicz T. (1995) *Średniowieczne znaki pielgrzymie w Polsce* [w:] H. Manikowska, H. Zaremska, red., *Peregrinationes – pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, Instytut Historii PAN, Warszawa.
- Ferro X., Marín R. (2009) *Santuarios mágicos de Galicia*, Nigratrea, Pontevedra.
- Gran Enciclopedia del Camino de Santiago. Diccionario de la cultura jacobea* (2010), t. 17, Ediciones Bolanda, La Coruña.
- Jackowski A. (2000) *Leksykon. Szlaki pielgrzymkowe Europy*, SIW Znak, Kraków.
- Klimecka G. (1993) *Pielgrzym w „Złotej legendzie” Jakuba de Voragine* [w:] J. Wiesiołowski, red. *Pielgrzymki w kulturze średniowiecznej Europy*, Materiały XIII Seminarium Mediewistycznego, UAM, Poznań.
- Kucharski A. (2007) *Hiszpania i Hiszpanie w relacjach Polaków. Wrażenia z podróży i pobytu od XVI do początków XIX w.*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa.
- Makowiecka M. (1984) *Po drogach polsko-hiszpańskich*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Manikowska H. (2008) *Jerozolima – Rzym – Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Monografie FNP, seria humanistyczna, Wrocław.

- Manikowska H. (2002) *Badania nad kultem św. Jakuba na ziemiach polskich – problemy i perspektywy* [w:] R. Knapiński, red., *Kult Świętego Jakuba Większego w Europie Środkowo-Wschodniej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Mieck I. (2002) *Polska a pielgrzymka do Santiago de Compostela* [w:] R. Knapiński, red., *Kult Świętego Jakuba Większego w Europie Środkowo-Wschodniej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Ohler N. (2000) *Życie pielgrzymów w średniowieczu. Między modlitwą a przygodą*, WAM, Kraków.
- Paner A., H. (1998) *Gdańszczanie na pielgrzymich szlakach XIV i XV* [w:] *Gdańsk średniowieczny w świetle najnowszych badań archeologicznych i historycznych*, Materiały pokonferencyjne, UG, Gdańsk.
- Plötz R. (2002) *Św. Jakub Apostoł w europejskim krajobrazie patrociniów ze szczególnym uwzględnieniem Frankonii* [w:] R. Knapiński, red., *Kult Świętego Jakuba Większego w Europie Środkowo-Wschodniej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Polackówna H. (1937) *O podróżnikach średniowiecznych z Polski i do Polski*, „Miesięcznik Heraldyczny” nr 16, z. 5, Warszawa.
- Potkowski E. (2002) *Ślady św. Jakuba w piśmiennictwie* [w:] R. Knapiński, red., *Kult Świętego Jakuba Większego w Europie Środkowo-Wschodniej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Puszcz T. (2010) *Na pielgrzymich drogach średniowiecznej Europy* [w:] B. Migut, red., *Święty Jakub z Composteli. Na pielgrzymich szlakach Europy*, Wydawnictwo „Gaudium”, Lublin.
- Rębkowski M. (2004) *Pielgrzymki mieszkańców średniowiecznych miast południowego wybrzeża Bałtyku w świetle znalezisk znaków pątniczych. Wstęp do badań*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 52, z. 2, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa.
- Sajkowski A. (1991) *Opowieści misjonarzy, konkwistadorów, pielgrzymów i innych świata ciekawych*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Samsonowicz H. (2001) *Rozkwit średniowiecznej Europy*, Bellona, Warszawa.
- Samsonowicz H. (2002) *Kult św. Jakuba i Szlaki Jakubowe w Polsce* [w:] R. Knapiński, red., *Kult Świętego Jakuba Większego w Europie Środkowo-Wschodniej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Sawicki P. (1995) *Polacy a Hiszpanie. Ludzie, podróże, opinie* [w:] *Estudios Hispánicos*, Monografie (III), UW, Wrocław.
- Skowron R. (1997) *Dyplomaci polscy w Hiszpanii w XVI, XVII w.*, TAIWPN Universitas, Kraków.
- Sroga P. (2005) *Spoteczno-moralne aspekty pielgrzymowania do Santiago de Compostela* [w:] *Turystyka religijno-pielgrzymkowa*, Materiały pokonferencyjne, WSTiH, Gdańsk.

- Taracha C. (2012) *Camino de Santiago. Nie tylko Droga. Historia i współczesność Szlaku św. Jakuba*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń.
- Taracha C. (1992) *Santiago de Compostela. U źródeł chrześcijańskiej Europy* [w:] „Przegląd Akademicki”, nr 11, KUL, Lublin.
- Taracha C. (2006) *Hiszpańska religijność i kościoł w relacjach polskich podróżników XVI–XVII w.* [w:] *W kręgu wielkopostnej pobożności i bractw religijnych*, Materiały V Sympozjum Historycznego Polsko-Hiszpańskiego, KUL, Lublin.
- Wąsowicz T. (1995) *Średniowieczne znaki pielgrzymie w Polsce* [w:] H. Manikowska, H. Zaremska, red., *Peregrinationes – pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, Instytut Historii PAN, Warszawa.
- Wiesiołowski J. (2002) *Podróże Polaków do Composteli w XIV i XV w.* [w:] R. Knapieński, red., *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Wiesiołowski J. (1993) *Pielgrzymki w kulturze średniowiecznej Europy*; Materiały XIII Seminarium Mediewistycznego, UAM, Poznań.
- Wilska M. (1995) *Pielgrzymim szlakiem z Mazowsza do Composteli* [w:] H. Manikowska, H. Zaremska, red., *Peregrinationes – pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, Instytut Historii PAN, Warszawa.
- Wilska M., *Mazowieccy pielgrzymi do Composteli* [w:] *Pielgrzymki w kulturze średniowiecznej Europy*; Materiały XIII Seminarium Mediewistycznego, UAM, Poznań 1993.
- Witkowska A. (2002) *Wezwania św. Jakuba Większego Apostoła w diecezji krakowskiej w średniowieczu* [w:] R. Knapieński, red., *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Wyrwa A.M. (2009) *Święty Jakub Apostoł – malakologiczne i historyczne ślady peregrynacji z ziem polskich do Santiago de Compostela*, Muzeum Pierwszych Piastów, t.13, Lednica – Poznań.

Źródła archiwalne

- Hospital Real, enfermos, serie nr 1–25*; Archivo Histórico Universitario, Universidad de Santiago de Compostela.
- Index Testamentorium civium Cracoviensium ab anno 1427 ad annum 1862*; rkps 772–784, Krakowskie Archiwum Państwowe, nr 512–294.
- Index Testamentorium civium Casimiriensium, Stradomiensium et Clepar-diensium ab anno 1543 ad annum 1785 (1797)*; rkps, Krakowskie Archiwum Państwowe, nr 511–293.

Index contractum, intercisarum antenuptialium et transactionum civium Cracoviensium ab anno 1660 ad annum 1794; rkps 773–777, Krakowskie Archiwum Państwowe, nr 510–292.

Liber ordinatorum consecrationis ecclesiarum, capellarum, altarium, portatiliium per reverendissimum Albertum Lipnicki, 1646–1672, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopum Laodicensem, sufraganeum, canonicum, vicarium in spiritualibus et officialem generalem Cracoviensem, 1646–1672, sygn. L. Ord. 4;

Liber ordinatorum consecrationis ecclesiarum, capellarum, altarium immobilium et portatiliium et calicium per Reverendissimum Dominum Nicolaum Oborski, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopum Laodicensem, sufraganeum, scholasticum, in spiritualibus vicarium, et officialem generalem Cracoviensem. Anno Domini millesimo sexcentesimo septuagesimo tertio, (1673–1693), sygn. L. Ord. 5

Liber ordinatorum, portatiliium, calicium et campanarum per Illustrissimum et Reverendissimum Dominum, Dominum Stanislaum a Slupow Szembek, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopum Dionisiensem, sufraganeum, canonicum, vicarium in spiritualibus et officialem generalem Cracoviensem, Anno Domini 1695–1726, sygn. L. Ord. 6.

Abstract

Polish pilgrims in Santiago de Compostela in the years 1631–1716

The existing Polish literature of the subject mentions the people who went to the Sanctuary of St. James in Santiago de Compostela in the medieval period (the turn of the 14th and 15th centuries). However, the later period (17th and the beginning of the 18th century) are scarcely reported. This article attempts to present the initial research analysis on Polish pilgrims, who did not belong to the political elite of Poland, but originated from the lower social classes. They reached the Sanctuary in Santiago de Compostela between 1631 and 1717, probably on foot, and used the accommodation in the existing Hospital Real. The archival list of pilgrims accepted into the hospital contains: the dates of arrival and departure; the name and surname; the civil status; the names of parents, or a spouse; the origin (nationality and the place of origin); the list of personal belongings (a description of clothes, money if possessed); the pilgrims' other belongings. The list of pilgrims does not provide a homogeneous record. It is difficult to identify a pilgrim correctly because the person accepting the pilgrim heard the details and wrote the list from memory in the Castilian or Gallic language. On the basis of these archives it has been established that between 1631 and 1717 39 (42) Polish pilgrims were registered. This group contained 9 people, including 3 women, who probably came from Krakow. The

query undertaken in the city church archives, as well as the lay archives, is an attempt to identify these people more closely – to determine their social position, or motivation for the pilgrimage. The research undertaken in February 2012 is an initial phase and it is still too early to formulate conclusions and produce a synthesis of the study.

Key words: pilgrim, pilgrim garb, pilgrims in the late Middle Ages and early modern day, lists of Polish pilgrims at the Hospital Real in Santiago de Compostela